

A KÖZOKTATÁSPOLITIKA ÉS A NEVELÉSTUDOMÁNY
KAPCSOLATA

Az MTA Pedagógiai Bizottságának vitaülése

1977. október 14-én az MTA Pedagógiai Bizottsága napirendjére tűzte a közoktatáspolitikát és a neveléstudomány kapcsolatának megvitatását. Bevezetésül *Ágoston György*, tanszékvezető egyetemi tanár, a neveléstudományok doktora a következő téziseket terjesztette elő:

1. A közoktatáspolitikát és a neveléstudomány viszonya mind elméletileg, mind gyakorlatilag még a megoldandó problémák sokaságát veti fel. Éppen ezért sajnálatos, hogy nálunk mind a mai napig a közoktatáspolitikát és a neveléstudomány viszonya nem tárgya *rendszeres* tanulmányozásnak. Talán a téma kényessége miatt is. Éppen ezért örvendetes, hogy az MTA Pedagógiai Bizottsága napirendre tűzte.

2. Elméletileg még az is tisztázandó, hogy amikor a közoktatáspolitikát és a neveléstudomány viszonyáról beszélünk, mit értünk közoktatáspolitikán. A közoktatáspolitikát ugyanis, mint a politika általában, kettős értelmű.

A közoktatáspolitikát egyrészt *elmélet*: a politikai elmélet egy területe, amelynek tárgya egy államberendezkedésnek, egy hatalmon levő osztálynak és az általa vezetett társadalomnak a szolgálata a közoktatásüggyel. A szocialista közoktatáspolitikát a közoktatásüggyel a munkásosztály hatalmát, a szocialista államot, a szocialista társadalmat szolgálja. A közoktatáspolitikát másrészt hatalommal felruházott testületek és személyek *gyakorlati ténykedése*, magas színvonalon művészete, amely a közoktatást az állam érdekeinek megfelelően szabályozó, alakító, fejlesztő döntések hozatalában, végrehajtásában és a végrehajtás ellenőrzésében nyilvánul meg. A következőkben közoktatáspolitikáról az *utóbbi értelemben* beszélünk.

3. A közoktatáspolitikának a neveléstudománnyal szemben, mint általában a politikának a tudománnyal szemben, *primátusa* van, mert kétségkívül a politika illetékességi körébe tartozik a gazdasági, társadalmi és ezzel szoros összhangban a kulturális, tudományos, közoktatási célok és az ezek megvalósítását elősegítő rövidebb távú feladatok meghatározása, továbbá e célok és feladatok megvalósítási feltételeinek biztosítása. A tudományos kutatás tárgyát, a kutatás lehetőségeit, személyi és anyagi feltételeit nem kismértékben befolyásolják a politikai döntések. Ebből a szempontból a leglényegesebb, hogy a politikának milyen vonatkozásokban, milyen mértékben van szüksége az objektív valóság törvényszerűségeinek ismeretére. A haladó politika objektív érdekeinél fogva kedvező feltételt teremt a tudományos kutatásnak, beleértve azt is, hogy egy progresszív, a nemzet, a nép érdekeit szolgáló politikával a tudományos kutatók értelmileg és érzelmileg könnyebben azonosulnak. Még fokozottabban van ez így a munkásosztály politikája

esetében. Ez az általános tendencia azonban nem jelenti azt, hogy haladó társadalmakban bizonyos időszakokban – a legkülönbözőbb okok miatt – nem keletkezhet konfliktus politika és tudomány és így közoktatáspolitikai és neveléstudomány között, hogy kettőjük viszonya automatikusan zavartalan volna.

4. A politika primátusa a tudománnyal szemben azonban nem jelenti a tudomány alárendeltségét a politikának. Ma már közhely, hogy a politikának, ha a nemzet érdekeit valóban szolgálni akarja, ha el akarja kerülni a fejlődésgátló kudarcokat, feszültségeket, *tudományosan megalapozottnak* kell lennie. Másrészt a tudománynak, ha hatalma nincs is, igen nagy lehet a tekintélye, közvéleményt formáló ereje a szakemberek körében.

A politikai döntések tudományos megalapozottsága a politika részéről a tudományos kutatás messzemenő ösztönzését, támogatását és *a tudomány szabadságának, kritikai funkciója érvényesülésének* biztosítását igényli. Mindez maradéktalanul vonatkozik a közoktatáspolitikai és a neveléstudomány viszonyára is.

5. A közoktatáspolitikai döntések határozzák meg *többek között* az általános nevelési célt és feladatokat, az az általános nevelési stratégiát, az iskolarendszert, az egyes iskolatípusok képzési feladatait, a tankötelezettséget, a tanulóknak az egyes iskolatípusok közötti megoszlási arányait, az iskolai munka értékelési rendszerét. E közoktatáspolitikai döntések tudományos megalapozásában a neveléstudomány szerepe *különleges* (bizonyára elsődleges), *de korántsem kizárólagos*. A közoktatáspolitikusnak a neveléstudományi megfontolásokat, a neveléstudomány által kidolgozott alternatívákat a gazdasági-társadalmi folyamat egésze szempontjából kell mérlegelnie, figyelembe kell vennie a nemzeti hagyományokat, a társadalmi közhangulatot, a társadalmpolitikai, a gazdaságpolitikai vonatkozásokat és lehetőségeket, egyszóval minden lényeges tényezőt, amely a közoktatás alakulását befolyásolja. A közoktatáspolitikai döntések tudományos megalapozásához tehát nélkülözhetetlenek *a társadalmi-gazdasági folyamatot kutató egyéb tudományok. A neveléstudomány is annál értékesebben tud hozzájárulni a közoktatáspolitikai döntések tudományos megalapozásához, minél inkább gazdagítja interdiszciplináris kapcsolatait.*

A közoktatáspolitikai döntésekre azonban kedvezőtlenül hathat, sőt egyenesen veszélyes lehet, ha egyes tudományok szakmai illetékességi körüket túllépve kívánnak beleszólni a közoktatásügy alakításába, és ha a közoktatáspolitikus – bármely ok miatt – enged az ilyen nyomásnak.

6. Már a fentiekből is következik, hogy a közoktatáspolitikai ténykedést, a közoktatást befolyásoló tényezőkkel foglalkozó tudományok bármilyen nagyarányú fejlődését is feltételezve, nem helyettesítheti a tudományos kutatás. A közoktatáspolitikai ténykedés önállósága, eredetisége a globális szemléletben van, abban, hogy együtt tudja látni, egyeztetni képes a legkülönbözőbb tényezőket, érzékelve olyan tényezőket is, amelyek szerepét a tudomány még nem világította meg. A neveléstudomány és más tudományok is csak alternatívákat dolgoznak ki adott közoktatáspolitikai kérdések megoldására. Ezek az alternatívák azonban legtöbbször nem számolnak mindazokkal a tényezőkkel, amelyekkel a közoktatáspolitikusnak számolni kell. *A közoktatáspolitikai döntés felelőssége a közoktatáspolitikusé*, és az adott helyzetnek, a fejlődés adott lehetőségeinek legjobban megfelelő alternatívát ő választja meg, vagy több alternatíva használható elemeiből ő épít fel új alternatívát.

7. Hogy a neveléstudomány milyen mértékben tudja támogatni a közoktatáspolitikai döntéseket, az múlik természetesen a neveléstudomány színvonalán, de *mindenekelőtt*

azon, hogy a közoktatáspolitikai céltudatosan, szervezeten igényli-e a neveléstudomány támogatását, egyenrangú partnerként kezeli-e. Tudniillik a neveléstudomány fejlődése is elsősorban az utóbbi függvénye. A neveléstudomány tartalmilag és kutatási lehetőségeit illetően is beszűkül, ha a közoktatáspolitikai lebecsüli, nem tart igényt eredményeire. A neveléstudomány csak akkor fejlődhet, akkor jönnek létre a kutatás jó személyi, anyagi, szervezeti feltételei, ha a közoktatáspolitikai és a neveléstudomány *állandó, folyamatos, szervezett kölcsönös kapcsolatban* van egymással. (Meg kell jegyezni, hogy a neveléstudomány kutatási mezője és a közoktatáspolitikai problematika metszi, de nem fedt egymást. A társadalmi haladás mellett elkötelezett neveléstudomány elsőrendű feladatának tartja a közoktatás fejlesztését szolgáló kutatásokat, de természetesen a neveléstudománynak sok olyan kérdéssel is foglalkoznia kell, amely nem tartozik vagy csak nagyon áttételesen tartozik a közoktatáspolitikai területére.)

8. A tudományos megalapozottságot nélkülöző közoktatáspolitikai döntés igen nagy kockázattal jár, mert csak véletlenül esik egybe a fejlődés objektív menetével. A leggyakrabban, éppen mert nem számol körültekintően, minden lehetséges tényezőt figyelembe véve, a következményekkel, és mert e következmények nem azonnal mutatkoznak, károkat okoz a nemzet általános és szakmai műveltségének, súlyosabb esetekben társadalmi és gazdasági feszültségekhez vezet. Nemcsak a közoktatáspolitikai döntésnek (határozatnak) kell tudományos megalapozottnak lennie, hanem *a döntés megvalósítási folyamatának is* (a döntés egyértelmű értelmezése, a megvalósításban szerepet játszó tényezők minőségi és mennyiségi jellemzőinek alapos számbavétele, a megvalósítás lépéseinek időbeli ütemezése stb.). Ha a megvalósítás folyamatába *gondos tudományos kísérlet* hiányában sok hiba csúszik, a jó közoktatáspolitikai döntés a gyakorlatban visszájára fordulhat.

9. A közoktatáspolitikai és neveléstudomány kapcsolatában a céltudatosságnak, a szervezethez való igen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk. A közöttük levő jó, mindkettőt megtermékenyítő viszony nem jámbor óhaj vagy szándék kérdése. *Szervezeten biztosítani szükséges a közoktatáspolitikát és a neveléstudományt összekapcsoló csatornákat.* Ezek között első helyen említjük a vezető közoktatáspolitikusok és a neveléstudományi kutatók rendszeres tanácskozásait, amelyekben kölcsönösen véleményt cserélnek a közoktatás és a neveléstudomány fejlesztését érintő kérdésekben. Ezeket a rendszeres tanácskozásokat természetesen a közoktatáspolitikusoknak kell kezdeményezniük. Ezek a tanácskozások nem helyettesíthetők a baráti, „bennfentes” köröktől nyert információkkal és véleménykérdésekkel, sőt – ha a kapcsolat e módja elburjánzik – szubjektívizmus, a tényleges szakmai értékrenddel ellentétes ítéletek, rossz légkör stb. lehetnek a következményei.

10. A közoktatáspolitikai és a neveléstudomány viszonyát – mint már utalás történt rá – kedvezőtlenül befolyásolhatja, ha más tudományok képviselői szakmai illetékességi köröket messze túllépve, a neveléstudományt negligálva kívánnak beleszólni olyan közoktatási és neveléstudományi kérdésekbe, amelyekhez csak a vélekedés szintjén értenek, és ha tudományos tekintélyükkel, rangjukkal a közoktatáspolitikusokra kívánják kényszeríteni nézeteiket. Még rosszabb helyzet áll elő, ha tekintélyes tudományos testületek járnak el ily módon.

11. A közoktatáspolitikai, a neveléstudomány és más tudományok szervezett kapcsolatának a legfőbb eszköze *egy jól kiépített, jól koordinált, anyagi eszközökkel rendelkező*

tudományos szervezet, amely egységes rendszerbe szervezi mindazokat a pedagógiai és más tudományos kutatóhelyeket, amelyek közoktatáspolitikailag jelentős témákon hajlandók és képesek dolgozni. Ezt a tudományos szervezetet közoktatáspolitikusokból és a jelentősebb kutatóhelyek vezetőiből álló *tudományos tanácsnak* kell irányítania egy kitűnő szakértőkből álló *állandó titkárság* segítségével. A tudományos tanácsnak kell kidolgoznia a kutatási programot, megbízni a kölcsönös megállapodás alapján kutatással a kutatóhelyeket, elfogadnia kutatási tervüket és kutatási költségvetésüket és végül rendszeres időközökben ellenőriznie a kutatási megállapodásban foglaltak megvalósulását. A tudományos tanács összetételét úgy kell meghatározni, hogy az előbbi pontokban említett lehetséges anomáliák elkerülhetők legyenek.

12. A közoktatáspolitikai és a neveléstudomány kapcsolata szempontjából az is nagyon lényeges, hogy a közoktatáspolitikusoknak rendelkezésre álljanak a közoktatáspolitikai döntések tartalmára vonatkozó hazai és nemzetközi tudományos eredmények, megoldási lehetőségek. Ezt a közoktatáspolitikai csak úgy biztosíthatja a maga számára, ha ugyancsak kiváló szakemberekből álló „közvetítő” szervezetet működtet, amely a megadott tárgykörökre vonatkozó tudományos anyagot összegyűjti, és közoktatáspolitikailag használható javaslatokká (alternatív javaslatokká) dolgozza fel.

Felkért hozzászólóként *Zibolen Endre*, a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont igazgatója, a neveléstudományok kandidátusa tartott korreferátumot:

Neveléstudomány és közoktatáspolitikai kapcsolatának megítélése szükségképpen azon is múlik, hogy mit tekintünk a neveléstudomány tárgyának. Más következtetésre jutunk, ha művelésében csupán a pedagógia „klasszikus” problematikájára irányul figyelmünk, és ismét másra, ha illetékességét minden, a tudatos személyiségformálás szempontjából releváns tényezőre kiterjesztjük. Utóbbi esetben ez a kapcsolat főként attól függően alakul, mennyire igényli a politika a nevelés valóságának objektív ismeretét.

Ezért nincs szükségük a szó igaz értelmében vett neveléstudományra az olyan korszakoknak, amelyekben a nevelés feladata nem más, mint a felnövő nemzedék mennél teljesebb asszimilációja. Felesleges, sőt zavaró a tények feltárása akkor is, amikor a fejlődés irányát vagy ütemét, a nevelőmunka mindenkori aktuális célját egy voluntariztikus politika szabja meg, vagy pedig – mint például a Horthy-időkben – a nevelésnek objektíve lehetetlen feladata, a fejlődés megállítására kellene vállalkoznia.

A tudományos alapokra támaszkodó társadalomépítés közoktatáspolitikája nem lehet meg a neveléstudománnyal való szoros kapcsolat nélkül. A világnak azonban nem volt még neveléstudománya, amely magára tudta volna vállalni a közoktatáspolitikai döntések felelősségét. A mi neveléstudományunk sem lenne képes erre. Ennek legfőbb oka – a pedagógia tágan felfogott tárgyának kivételes bonyolultságán túl – az a körülmény, hogy a politikanak többnyire a társadalomgazdaság még ennél is jóval tágabb összefüggéseire tekintettel kell döntéseit meghoznia. Ezek az összefüggések pedig *időlegesen* a nevelés szempontjából fontos döntéseknek is elébe vághatnak.

Az efféle korlátoknak a tudatában is az a véleményünk, hogy a neveléstudomány alkalom szerint több segítséget tudna nyújtani, mint amennyit a közoktatáspolitikai – mindenekelőtt a végrehatás szintjén – esetenként igénybe vesz. Márpedig minden ezzel együttjáró elkülönülés magában hordja a veszélyt, hogy a neveléstudomány és a nevelési gyakorlat között szükségképpen mindenkor meglévő feszültség a fejlődés szempontjából még termékeny mértéknél nagyobbra nő, és a pedagógia ennek következtében valóban

egyre kevésbé válik alkalmassá a közoktatáspolitikai feladatok gyakorlati megoldásának hatékony támogatására. Márpedig meggyőződésünk, hogy a nevelés történeti alakulásának eddig elvégzett vizsgálata, az iskolarendszer működésére, az oktatás-nevelés iskolai és társadalmi gyakorlatára irányuló kutatások, az e kutatások nyomán elért eredmények máris hathatós segítséget tudnak nyújtani a mindenkor időszerű politikai döntések tudományos megalapozásához, valamint e döntések végrehajtásához is.

Tény, hogy vannak a közoktatáspolitikai szempontjából figyelemre méltó számot tartó tudományos területek a neveléstudomány körén kívül is. Képviselőik a neveléstörténet tanúsága szerint időről-időre, különös nyomatékkel, alkalom szerint némi egyoldalúsággal hallatták szavukat a nyilvánosság előtt. Így lépett fel az elmúlt negyedszázadban a nervizmus elmélete, majd a kibernetika, a pszichológia, a közgazdaságtudomány egyes ágai. Most mintha a kommunikáció-elmélet, valamint a szociológia tartana számot fokozott figyelmünkre.

Örömmel kell fogadnunk minden segítséget a neveléstudomány előtt álló feladatok megoldásában, bármelyik tudományterületről érkeznek is. Egyúttal azonban igyekeznünk kell elkerülni, nehogy egyik vagy másik érintkező tudományterület – esetleg pusztán azért, mert a valóság kevésbé bonyolult szövevényét vizsgálja – a pedagógiánál *szuggesztívebb* megállapításai révén érdemi mondanivalójához mérten túlzott nyomatékkel érvényesítse szavát közoktatásügyünk alakításában.

A *vitában* részt vevő bizottsági tagok – Ábent Ferenc, Balázs Györgyné, Ballér Endre, Fábíán Zoltán, Fekete József, Horváth Márton, Kiss Árpád, Salamon Zoltán, Szarka József – az alábbi kérdéseket érintették:

Mindenekelőtt a terminológia kérdéseibe ütközünk. Mivel mind a neveléstudományban, mind az oktatáspolitikai terén alkalmazott fogalomkör nem eléggé egyértelmű, így a köztük levő viszony értelmezése is nehézségekbe ütközik.

Tapasztalható, hogy a neveléstudomány olykor maga is zártan értelmezi a maga hatáskörét, és ennél fogva gyakran nem tud elég megfelelően kapcsolódni a közoktatáspolitikai időszerű kérdéseikhez és szükségleteikhez, vagy éppen fordítva, túlságosan is szélesen értelmezve a kompetenciát, nem tudhat választ adni a lehetőségein kívül eső kérdésekre.

Talán helyes úgy felfogni a kapcsolatot – s ebben az egymásra utaltság mozzanata a hangsúlyos – hogy ugyanazon feladat több oldalról is lehetséges megközelítési módjáról van szó. Mindenképpen nem kívánatos helyzet, ha a neveléstudománynak már előzetesen, más úton kialakított oktatáspolitikai célokat kell mintegy alátámasztania, „szolgálnia”.

A nézetek bizonyos különbsége volt érzékelhető abban a kérdésben, hogy napjainkban a neveléstudomány milyen fokú hatással van az oktatáspolitikai alakulására, a közoktatásügyet érintő döntéseire. A Bizottság egyes tagjai úgy látják, hogy ez a hatás elég csekély mértékű, mások biztató tünetként értékelik, hogy a neveléstudomány egyes eredményei, ösztönzései, szemléleti elemei fokozatosan beépülnek a legfontosabb oktatáspolitikai intézkedésekbe.

A bizottsági ülés – konstruktív módon – ezzel kapcsolatban két dolgot hangsúlyozott: a pedagógiai kutatások tematikai frissességét, életszerűségét, a gyakorlatra való orientáltságot, valamint a tényleges kutatási eredmények transzponálásának elősegítését.

Felmerül a feladatok sokaságához és differenciáltságához képest a kutatói bázis elégtelensége. A felszólalók szorgalmazták az interdiszciplináris kapcsolatok erősítését

tovább is, s úgy ítélték meg, hogy készségesen kell elébe menni az ilyen irányú közeledésnek. Hangot kapott az a nézet, hogy bizonyos ellentmondások, konfliktusok az oktatáspolitikai és a neveléstudomány között mindig is lehetnek. Ez feladataink és a tennivalók megközelítési módja sajátosságaiból természetszerűleg következik.

Erőteltjes visszhangot keltett a neveléstudomány művelőinek szubjektív viszonya az oktatáspolitikai irányításhoz. Kívánatos, hogy egyes személyi kapcsolatokon túl az érintkezés valamilyen rendszeres és intézményes formája is kialakuljon. Nem tekinthető rendjén levőnek például, hogy az MTA Pedagógiai Bizottsága – testületként – kevéssé kapcsolódhat be igazán jelentős nevelésügyi problémák és döntések megvitatásába.

Miben összegezhetőek tehát a vitaülés legáltalánosabb következtetései? A neveléstudomány művelői szeretnék társadalmi szerepüket jobban és hatékonyabban betölteni. Látják saját munkájuk fogyatékoságait is. Úgy érzik azonban, hogy a nagyobb követelmények támasztásának nagyobb bizalommal kell párosulnia. Ez az emberi, szubjektív mozzanat különösen fontos olyan időszakban, amikor a neveléstudomány helyzete – különböző okok következtében – általában bonyolultabbá vált.

Salamon Zoltán

AZ MTA PEDAGÓGIAI BIZOTTSÁG NEVELÉSELMÉLETI ALBIZOTTSÁGÁNAK ÜLÉSE

Az Albizottság 1977. május 18-án ülést tartott, amelyen megvitatta az *Ifjúságpolitika és nevelés* című témát. A bevezető előadást *Nádor György*, az Állami Ifjúsági Bizottság titkára tartotta.

Az előadó abból a megállapításból indult ki, hogy az ifjúságpolitika politikánk szerves része. Ifjúságpolitikánk tudományosan megalapozott, alapjai közt megtaláljuk a pedagógiát is, melyhez szoros szálak fűzik, de nem azonos vele. Az ifjúság megítélése nem egyéni ügy, hanem közgondokodás kérdése, a közgondolkodást pedig tudományosan fejleszteni kell. Az ifjúságpolitikának állandó tényezők mellett változó tényezőkkel is számolnia kell. Az ifjúság nevelése érdekében a társadalom objektív jelenségeinek változását folyamatosan figyelemmel kell kísérni és fel kell tárni. Ezt az ifjúságpolitika eredményesebben képes elvégezni, mint a pedagógia, s ily módon orientáló szerepe van a nevelés elméletében és gyakorlatában.

Jelenleg társadalmunkban nemzedékváltás játszódik le, a termelésben olyan generáció kezd dominálni, amely neveltetését már a szocializmusban kapta. Számukra már természetes a szekunder és terciér szükségletek jelentkezése, ugyanakkor nem számolnak azzal, hogy ezek kielégítése nehezebb, mint a primer szükségleteké. E korosztály számára új módon vetődnek fel az eszmék is, főleg a cselekvő hazafiság, a forradalmár magatartás értelmezése jelent számára problémát. Fejlődésének ellentmondása, hogy társadalmi méretekben 2–3 évvel többet töltött iskolában, mint az előző nemzedékek, ez kitolta – s kitolja a mai iskolások számára is – a társadalmi felelősség határát. Ezt a kiesést az iskolában kell kompenzálni.

A továbbiakban az előadó az 1972-es párthatározatot elemezte s a következő vonásait emelte ki: A határozat törekedett arra, hogy a társadalomban helyére tegye a nevelést, kimondván, hogy a nevelés össztársadalmi feladat. Kiemelte az ifjúság szerepét, felelőségét saját nevelésében, az öntevékenység, az önkormányzat önnevelés hangsúlyozásával.